

Kerstin Berggren

FURSTAR OCH FOLK

Hur skall en enkel läsare våga närma sig Ekelöfs nya diktsamling? På tå och vördnadsfullt bör man nalkas furstar. Ett tveksamt försök måste ändå göras. En oförglömlig kväll i december 1965 läste Gunnar Ekelöf själv i radio hela första avsnittet av *Diwan över fursten av Emgión*. Matts Rying lyckades också genom sin diskreta intervjueteknik avlocka skalden mycket intressanta avslöjanden om tillkomsten av denna egendomliga, djupt fascinerande diktsamling. Detta radioprogram blev för mig en ovärderlig första introduktion till boken, som jag annars skyggat för att ta itu med.

Till att börja med: ordet *diwan*. Det är persiskt och betyder bl. a. *samling av dikter*. Den som läst sin Goethe får väl genast associationer till dennes *Westöstlicher Diwan*, det lyriska verk, där den redan åldrande skalden visade en så storartad inlevelseförmåga i österländsk poesi. Den furste, i vars mun Ekelöf lägger dikterna i sin nya samling, är också oriental, han är herre i ett gränsland i det stora, bysantinska riket. Tiden är en gränstid mellan hedendom och kristendom. Furstens av Emgión religiösa föreställningar är ett konglomerat av många olika åskådningar och trossystem. Bysans håller på att falla sönder på grund av inre stridigheter och yttre tryck. I en av de talrika sammandrabbningarna mellan olika partier inom riket har fursten av Emgión råkat hamna på fel sida. Han blir tillfångatagen och kastad i en knappast uthärdbar fängelsehåla, han förlorar sin syn genom bländning och utstår många andra plågor. Men under denna tid och den strax därpå följande, då han frigres ur fängelset och ledd vid sin hustrus (eller dotters) hand vandrar tillbaka mot sitt hemland, tänkes de gripande bikter tillkomna, som den svenske skalden Gunnar Ekelöf nu "tolkar". Om den

ne furste verkligen har existerat, är emellertid inte fullt klart, men — som Ekelöf uttryckte det i radioprogrammet — han kunde mycket väl ha funnits. Fursten av Emgión är alltså snarare en representant än en individ, och man kunde väl våga tillägga: fursten av Emgión är Gunnar Ekelöf själv.

I radion berättade skalden, att de flesta av dikterna i *Diwan* tillkommit på ett för honom ovanligt sätt: under stark inspiration och i snabb följd under en resa i Grekland, då han bl.a. upplevt, att en väktare vid en helgedom hållt renande vatten över hans händer. Och behovet av rening, av skuldutplåning är ett grundtema för hela diktsamlingen. Fursten av Emgión dyrkar och anropar en Jungfru, en hög men ändå kärleksfull gudomsgestalt (till det yttre ungefär sådan som den framträder i den på bokens pärm återgivna bysantinska mosaiken). Denna jungfru är inte jungfru Maria, gudamodern, ty det sägs åtskilliga gånger, att hon är ensam, utan barn. Men inte heller är hon enbart Bysans gudom, Den Stora Modern, efesiernas Diana. Snarast är hon väl sammansmält av flera olika gestalter. Fursten vill knappast ge henne något namn alls, han kallar henne ibland för Ingen eller Intet; heligheten har intet namn. Mystikern Ekelöf vill inte heller låta sig ringas in, klassificeras, fångas i terminologier; Namnlös är hans rätta namn.

Mot denna Jungfru av Eld och Intet riktar fursten sin åkallan, sin lovsång, sina brinnande böner. Moder av Tröst kallar han henne en gång. Och tröst är ju vad han främst av allt behöver, där han ligger i sitt fängelse, plågad, förnedrad. Det är just brytningen mellan den utsägligt höga och rena värld, som är Jungfruns domän, och det inferno av pina, smuts och förödmjukelse, som är fur-

stens, som ger dikten dess storhet och sanning. Det inte minst märkliga med furstens dyrkan av Jungfrun är emellertid den intima, jordiska ömhet, som blandar sig i vördnaden: "I min själ har du tryckt spåren av/ små fötter, små tår/ som i den våta sanden/ av en strand —." Sådana tonfall hindrar bilden från att bli alltför stel, alltför statisk, alltför främmande för den dyrkande mannen.

Det finns ett par andra, samtida svenska diktverk, som *Diwan* kan synas besläktad med. Det är Gullbergs sköna diktcykel *Paradismyt*, också den delvis tillkommen genom inspiration från österländsk poesi, samt Eyvind Johnsons beundransvärda roman *Hans nådes tid*, en storslagen skildring av gränstider och gränsfolk med otaliga associationer fram till vår egen tid. Också Pär Lagerkvists *Sibyllan* och en del av lyriken i *Aftonland* kan man få i tankarna.

Diwan över fursten av Emgión är alltså en av Ekelöfs stora, om inte hans allra största diktsamling. Här finns en djup medvetenhet om det onda i all världslig makt och en ödmjuk hängivenhet inför renhetens och kärlekens inkarnation. Här finns tonfall av ljuv österländsk kärleksdikt med klang från *Höga Visan* men också sträng fromhet och återhållsamhet med ord och bilder. Tesen och antitesen från Ekelöfs tidigare diktning, jaet och nej, ställs här åter en gång mot varandra,

Studiekamraten

1 1966 Årg. 48

och syntesen, den trygga hamnen, det slutliga målet är lika avlägset som förr. Kanske är det inte ens eftersträvansvärt; tvånget att välja och omöjligheten i valet är nu en gång människans eviga lott. Men symboler, bilder för det Ena, Goda och Rena måste hon skapa sig, för att inte ökenvandringen skall bli alltför plågsam och hopplös. I dikten *Samotrake* i en av Ekelöfs tidigare diktsamlingar var det segergudinnan Nike, som förmådde de uttrötade roddarna att fortsätta sitt slit vid årorna. Här i *Diwan* är det en annan, men besläktad symbol, som den plågade och utmattade ser på avstånd: den ensamma gudakvinnan, Jungfrun av Eld och Intet, hög mot det blå, omgiven av stjärnor och ärkeänglar med sex vingar:

*Jag ser dig, avlägsen
uppstigande ur Hav av Rök
med strängt veckad klädning
Du ser inte mig.*

GUNNAR EKELÖF

MAJKEN JOHANSSON

■
Ett behov av rening, av förnyelse är det väl också, som fått Majken Johansson att göra slut på "andens undanflykter" och överlämna sig helt åt kristendomen i den form, som Frälsningsarmén representerar. Man hade ju kanske trott, att just den formen skulle vara denna intellektuellt lagda skaldinna främmande. Majken Johanssons två första diktsamlingar, *Buskteater* (1952) och *I grund och botten* (1956), gick i den på 50-talet framträdande Lundaskolans tecken. Kännetecknen var skepsis, ironi, galghumor, allusionslust och en inriktning på språkmaterialet självt; dess medlemmar stod fjärran från all nyenkelhet och i stället närmare den semantiska skolan inom lyriken. Anna Rydstedt, Göran Printz-Påhlson, Ingemar Leckius hörde till samma generationsgrupp och samma Lundamiljö. Men redan i *Andens undanflykt* (1958) var det tydligt, att Majken Johansson var på väg bort från ekvilibristik och grimasen. Desillusion och ett drag av förtvivlans desperation kännetecknar flera av dikterna i denna samling. *Någon* stod beredd att gripa den trotsiga desperadon i kragen och föra henne mot andra verkligheter, nya krav. Kanske blev den flyende — såsom en annan berömd lundensisk diktare — upphunnen någonstans "på en grå trottoar" av en starkare makt, som ville nyttja henne i sin tjänst. Hursomhelst: hennes nästsista diktsamlings mest berömda dikt, *Villanella på en spik*, är inte bara ett bländande språkligt virtuosnummer, den talar också tydligt och påträngande om behovet av ett helt nytt sätt att leva: man måste radikalt förändra "soppans smak". — Nu har det alltså skett. Majken Johansson har ändrat hela sin livsföring, hon har lämnat bakom sig ironierna och de intellektuella tankelekarna för att enrollera sig i en kämpande och missionerande kristen armé. Men Frälsningsarmén är ju en på många sätt radikal och vidlyst sammanslutning, och Majken Johansson

har tydligen inte genom sitt medlemskap där känt sig hindrad att fortsätta att skriva poesi. Det har dröjt sju år, men 1965 har nu hennes nya diktsamling kommit, mottagen med stort intresse av publik och kritik. *Liksom överlämnad* heter den; själva titeln har något bibliskt över sig. Någon språkligt eller temperamentsmässigt helt förvandlad människa möter man emellertid ingalunda i denna bok. Utmanande fränhet finns det gott om också i den, och något högtidligt mässande är det rakt inte fråga om. Större enkelhet kan man heller inte finna; koncentrationen gör stundom dikterna kryptiska och ganska svårbegripliga för läsare, som inte kan veta tillräckligt om skeendena i författarinnans inre värld. En del dikter är emellertid mera lättillgängliga och närmar sig ibland i formen Sandro Key-Åbergs "prator". Ett drag av satirisk kritik mot den egna jagiskheten och mot kylan och bekvämligheten i det välfärdssamhälle vi lever i förenar Majken Johansson med denne liksom med flera andra svenska poeter just nu. Slagkraften i sådana vardagskritiska dikter hos Majken Johansson kan bli påfallande: "Oro skall med jäkt förjagas./ Stillhet skyr vi, om inte/ fätöljen är nog djup och deckaren bra." Men det är visst inte bara ytlighetens ondska hon häcklar. Hon visar också en förbluffande medvetenhet om de mörka makterna i själens djup, om dödskräcken mitt i välfärden och jäktet, om den ogenerösa egoismen, som aldrig vill ge ett helhjärtat erkännande åt medmänniskan, varken i livet eller i döden. Dikten *Aldrig intet* talar bittert och klarsynt om just detta:

*Bäst det är
vi själva där, stel docka i låda, trångt.
Det
är ett intet
mot att skörda eftermälet från de
levandes läppar:
hur han och vad hon, visserligen men.
Varav "men" och utan tvivel
är evigast.*

Men det finns också ljusare, mindre allvarliga, mera idylliska dikter i *Liksom överlämnad*. Fastän ännu ung har Majken Johansson nått det stadium, då man blickar tillbaka på sin barndom och söker fånga skimret av löjen och tårar över den. Hon har vuxit upp i Malmö, och det är kanske första gången som namnen Lomma och Kockums figurerar i svensk lyrik. Kanalerna och sundet bildar bakgrund till dessa klart och åskådligt återupplevda scener av bad och skridskoåkning, av tonårssvärmeri och stormande poetiskt uttrycksbehov. Att Majken Johansson ännu var mycket ung på 40-talet erinras man om i dikten *Arbetsläger*, där hon berättar om hur hon som skolflicka tillsammans med kamrater skickades ut till de skånska lantgårdarna för att i någon mån ersätta de bortavarende beredskapsmännen. Det är humor och realism över dessa lyriska skildringar från en uppväxttid, som redan tyckes författarinnan oändligt avlägsen. — Den långa dikten *Ljubjanka*, skriven efter ett föredrag av professor Paul L. Tomori, präst i ungerska episkopala kyrkan, intar en plats för sig i diktboken. Den handlar om ett annat arbetsläger än det trots boss i håret och av de vassa axen sönderskurna fingrar relativt idylliska, som Majken Johansson minns från sin skoltid. *Ljubjanka* är ett sovjetiskt arbetsläger i Sibirien, och det skildras med alla de vederstyggliga detaljer, som alltid karakteriserat sådana uppsamlingsplatser, var de än varit belägna och vilka som än varit bödlar och bödlars offer. Att författarinnan tagit med dikten i sin samling visar att hennes samvete är öppet inte bara för olaterna i det svenska samhället utan också för de större orättfärdigheterna, de som skett och sker utanför den svenska idyllen. Allt är symptom på ondska, menar Majken Johansson, och så länge människor och folk är inkrökta i sig själva, kommer denna ondska att finnas kvar. Men för varje människa finns den möjligheten att i stället överlämna sig åt kärleken, att låta den få herraväldet i själen. Andens undanflykter är många och finurliga,